

Adrienne Sharp

*De ware geschiedenis van
Mathilde Kschessinska*

ROMAN

Vertaald door Mechteld Jansen

J.M. MEULENHOF

Parijs, 1971

Mijn naam is Mathilde Kschessinska en ik was de grootste Russische ballerina van de keizerlijke podia. Maar de wereld waarin ik ben geboren, de wereld waarvoor ik ben opgevoed, is verdwenen, net als alle spelers eruit: ze zijn dood, vermoord, verbannen, dolende schimmen. Ik ben een van die schimmen. Tegenwoordig is het in de Sovjet-Unie verboden mijn naam uit te spreken. De autoriteiten hebben hem uit hun theatergeschiedenis geschrapt. Ik ben negenennegentig, een oude dame met een haarnetje en een rimpelmondje, maar ze zijn nog altijd bang voor me. Op het hoogtepunt van mijn roem was ik bijna één meter vijfenvijftig lang en droeg ik schoenmaat 35, maar tegenwoordig kan ik staan noch lopen. Ik zit met mijn ogen dicht in het huis in Parijs waar ik al vijftig jaar woon en leef in het verleden, met overal om me heen herinneringen aan mijn oude leven in Petersburg: sepia foto's van de keizerlijke familie en van mijn zoon, mijn vaders icoon van Onze Vrouwe van Czestokowa, zijn ring met het wapen van graaf Krassinski, een medaille van het oude Ruitergarde-uniform van mijn man. Ik ben zelf net zo'n oud relikwie als die voorwerpen. Maar onder deze wereld liggen nog ergens sporen van die oude wereld begraven, weet u. Het Winterpaleis. Het Mariïnskitheater. Tsarskoje Selo. Peterhof. Ze zeggen dat alles wat begraven is uiteindelijk weer bovenkomt. Ik zie die wereld scherper voor me dan de lanen en bomen voor mijn raam, hier in het zestiende arrondissement in Parijs. Wat is hier dat me zou moeten interesseren? De hippiejongens met hun psychedelische broeken, de hippiemeisjes met hun korte rokjes en hun lange, ongekamde haar? De wereld die

ik kende was voornaam, het hof was rijker dan het Franse hof onder Lodewijk XIV. Ik was de geliefde van twee grootvorsten, de minnares van de tsaar. De laatste tsaar.

Hij noemde me kleine K.

Het begon als volgt

Ik zie de keizerlijke familie Romanov nog voor me, niet die van Nikolaj en Alexandra, maar de keizerlijke familie uit mijn jeugd: tsaar Alexander III en zijn vrouw en kinderen, van wie Niki er een was. ‘De keizerlijke familie, de keizerlijke familie komt!’ Ik zie ze nog lopen door de gang van het kleine school-theater met het eenvoudige podium met rijen houten stoelen ervoor waarop wij studenten zojuist hadden opgetreden – ik in de kokette pas de deux uit *La Fille Mal Gardée* – op weg naar de grote repetitieruimte, waar gedekt was voor het feestelijke diner. Het was de dag van mijn examenvoorstelling, 23 maart 1890. Ik was zeventien. De Romanov-tsaren waren begunstigers van een groot aantal Keizerlijke Theaters – alleen al in Petersburg hadden we het Mariinski, het Aleksandrinski, het Michailovski, het Conservatoire, het Engelse Theater – en ook van de artiesten die de podia bemanden en de studenten van de theateropleidingen. Ja, kijk maar wat er met het kleine meisje gebeurde dat in een bepaald jaar achter keizer Alexander III aan rende, toen die ter gelegenheid van de examenvoorstellingen zijn jaarlijkse bezoek aan de school bracht. Ze ontsnapte aan haar chaperonnes, haalde hem in en kuste zijn hand, en Alexander vroeg haar ontroerd wat zij wenste. Ze maakte gebruik van het moment, zoals elke goede opportunist zou doen – en ik heb veel bewondering voor opportunisten aangezien ik er zelf een ben – en fluisterde: ‘Hier op kostschool.’ En hij zei royaal: ‘Zo zij het.’ En zo kreeg ze een bed met de bijbehorende hogere status dan de gewone dagstudenten, boven wie zij zich nu verheven kon voelen. Ja, de familie kwam altijd naar de jaarlijkse

eindexamenvoorstellingen van de school en vormde dan in de gangen een optocht die veel opwindender was dan alle koninklijke processies die we op het podium naspeelden. Door de brede gang schreed de keizer, het grootst van iedereen, met een borst als een kleerkast en een voorhoofd als een stenen muur, en achter hem liep de keizerin, die even klein was als ik. ‘Waar is Kschessinska?’ riep hij. Hij kende mijn naam omdat ik de jongste dochter was van de grote Felix Kschessinski, die bijna veertig jaar voor de Romanovs heeft gedanst. Misschien was dit de reden dat de tsaar mij leuk vond en om mij riep: ik was de theatrale evenknie van zijn gezellin, klein, met heldere ogen en met donker, in golven gekapt haar. Ja, dat moet de reden zijn geweest. Hij zag hoeveel we op elkaar leken. Ik heerste over mijn wereld met dezelfde opgewektheid als zij over de hare placht te doen, en was mijn wereld geen miniatuur van de hare – de rituelen, de hiërarchieën, de kostuums een echo van het ingewikkelde hof van de Romanovs? Ik leefde in mijn eigen wereld, maar ik stond met één voet – één balletschoentje – in de andere.

Op die dag, de dag van mijn examenvoorstelling waarbij ik de eerste prijs won, een zwaar boek met het complete werk van Lermontov – dat ik nooit heb gelezen maar als bloemenpers wilde gebruiken en dat ik zelfs daarvoor nooit heb opengeslagen – verplaatste de tsaar het meisje dat eigenlijk links van hem zou zitten naar de bescheiden eettafel van de school en gaf mij haar plaats, en naast mij zette hij Nikolaj neer en zei: ‘Niet flirten!’ Waarmee de tsaar natuurlijk precies het tegenovergestelde bedoelde. Als de tsaar een reus was, was de tsarevitsj een faun – klein, lichtgebouwd in zijn uniform en met mooie, zachte wangen. Ik had hem tot die dag alleen maar van een afstand gezien, maar nu waren hij en ik bijna volwassen: hij zou die lente klaar zijn met zijn privéleraren en -lessen en zou later dat jaar de kinderlijke zachtheid van zijn gezicht verbergen achter een baard, maar vandaag lagen zijn wangen en kin nog bloot en dat gaf hem iets zachts; ik putte er meer moed uit dan ik ooit zou heb-

ben gehad als hij er ontzagwekkender had uitgezien. Ik begreep dat mijn talent een nieuwe bewegingsruimte voor me had opengelegd, een ruimte waarin ik tot hoog in de hemel kon stijgen, en ik was niet bang om erheen te vliegen. Op mijn zeventiende kon ik beter flirten dan Nikolaj op zijn tweeëntwintigste, en ik was van plan om het te doen zodra hij iets tegen me zei. Dat wist ik tenminste nog: dat ik moest wachten. Tot die tijd plukte ik aan de blauwe vergeetmenietjes die op mijn jurk waren geborduurd om te voorkomen dat mijn vingers aan hem zouden plukken. En wat zei de tsarevitsj ten slotte tegen me? Hij staarde naar de effen witte drinkglazen die bij elk couvert stonden, niet naar mijn gezicht, dat zonder enige twijfel straalde van zijn vaders aandacht en de nabijheid van de troonopvolger. Ik ben nooit een schoonheid geweest; mijn voortanden staan schuin naar binnen en mijn hoektanden steken uit, zo tekenden de Russische kranten mijn karikatuur ook, maar ik was geestdriftig en ik had die ogen, ogen als een fee. Lodewijk xv bracht zijn maîtresses onder in het Parc-aux-cerfs. Het feeënpark. De rodelaars noemden me later de fee uit het Parc-aux-cerfs. En wat zei de tsarevitsj tegen de fee, terwijl hij strak naar de tafel bleef kijken? Niet lachen. Hij zei: 'Thuis gebruik jij vast niet zulke drinkglazen.'

Iets beters wist hij niet te verzinnen. Een paar maanden later zou hij zich aansluiten bij de huzaren en gaan drinken en slempen met zijn medegardisten, en zij zouden hem wel over zijn schroom heen helpen. Maar deze Niki, sloom en verlegen, maakte het me zoveel moeilijker! Drinkglazen? Wat moest ik daarop zeggen? Niki was gewend aan het kristal van het Minister-servies of het Petrograd-servies en vond deze effen drinkglazen vast en zeker te kaal, hoewel dat mij nooit was opgevallen. Maar ik deed alsof dat wel zo was. Met een glimlach tikte ik met twee vingers tegen het glas om het zijn doffe 'ping' te ontlokken. Het milieu van de Romanovs was heel bijzonder, weet

u. Ik heb mijn hele leven geprobeerd om het te imiteren. Om me erbij aan te sluiten.

Het was geen toeval, onze eerste kennismaking. Die vloeide rechtstreeks voort uit de bedoelingen van de tsaar, zoals alles in Rusland. Per slot van rekening was het land het leengoed van de tsaar en bestond het enkel en alleen voor zijn genoegen. Wij meisjes aan de Keizerlijke Theaterscholen waren daar geen uitzondering op. Uit onze gelederen kozen de keizers en de grootvorsten, de graven en de officieren van de wacht hun minnaressen, altijd alert op een fraaigevormd been of een knap gezicht. Ja, een van hen beschreef het ballet als ‘een uitstalling van mooie vrouwen, een bloembed waaruit iedereen de bloemen van genot kan plukken’. De bereden officieren volgden de rijtuigen vol meisjes als we van school naar het theater werden gebracht – een traditie die helemaal terugging tot de tijd voordat het Mariinski er was, toen de rijtuigen de meisjes naar het oude Bolsjojtheater aan het Theaterplein brachten, waar mijn vader nog heeft gedanst voor het in 1886 werd gesloopt – ze riepen ons toe en vroegen onze namen, die we van onze begeleiders niet mochten zeggen, al wilden we dat nog zo graag. Ik moest een hand op mijn mond leggen om te voorkomen dat mijn naam eruit flapte: ‘Mathilde-Maria’. Om ons ongerept te houden en ons te beschermen tegen de syfilis die de hoofdstad teisterde werden we afgeschermd van alle invloeden van buitenaf – en ook afgezonderd van de jongens op school. De meisjes zaten dicht op elkaar gepropt op de eerste verdieping van de school, de jongens op de tweede. Aparte slaapzalen, klaslokalen, repetitieruimtes, eetzaal. We wisten wel van het bestaan van jongens af, want we oefenden de menuet en de quadrilles met hen tijdens de ballroomlessen, waarbij we elkaar wel moesten aanraken, maar niet mochten aankijken. De gouvernantes hielden ons scherp in het oog en grepen bij het minste teken van vrijpostig gedrag onmiddellijk in. Onze daagse kleding was belachelijk

zedig, de jurken vol gespen en bedekt met schorten, en onder onze rokken droegen we lange, donkere kousen; onze danskleding was een knielange versie van een straattenue; onze met bont gevoerde mantels waren zo donker en somber dat we ze pinguïns noemden. En we zagen er ook uit als pinguïns als we eindeloos rondjes waggelden over het schoolterrein – de enige vrijheid die ons werd toegestaan. We mochten geen wilde spelletjes doen – niet fietsen of ballen, niet over het ijs glijden of schaatsen, de jongens niet met speelgoedzwaardjes vechten. We waren eigendom van het Keizerlijk Ballet en als ons iets zou overkomen, hadden we geen enkel nut meer en was het geld dat in ons was geïnvesteerd verspild. Tijdens de lunch en het avondeten telden de gouvernantes ons twee voor twee af in de rij voor de eetzaal. 's Nachts sliepen de studentes in één grote zaal met minstens vijftig bedden, elk bed wit opgemaakt als een kinderdoodskist, met aan het hoofdeinde van elk bed een tafeltje met een icoon en het schoolnummer van elk meisje.

Waarom al die nummers, al dat tellen? Om zeker te weten dat niet nog eens zou gebeuren wat een van de meisjes een paar jaar geleden overkomen was. Haar schaking door een officier van de Ruitergarde was een geweldig schandaal. Ze verzon elke middag een voorwendsel om achter het raam van de slaapzaal te gaan staan en naar hem te kijken als hij langsreed, een onverdraaglijk aantrekkelijk schouwspel met zijn witte uniform, zilveren helm en twee vospaarden. Hij moet een heel spektakel zijn geweest, want normaal gesproken was er geen verkeer op Theaterstraat, behalve de grote, ouderwetse rijtuigen die ons scholieres vervoerden. Dat hij ongemerkt over de Anitsjkovbrug en achter het Aleksandrinskitheater langs is geslopen moest wel een mythe zijn, en in die mythe was zijn geliefde natuurlijk mooi, heel mooi – meisjes in dit soort verhalen zijn altijd beeldschoon, als prinsesjes. Dus leende ze op een middag de omslagdoek van de dienstmeid – ja, de prinses vermomde zich als boerin – en glipte de deur uit naar haar toekomst, die lang en

gelukkig was, naar ik hoop. En na haar trouwdag mocht geen enkel meisje boven de vijftien nog naar huis tijdens de vakanties, behalve drie dagen met Kerstmis en op Eerste Paasdag.

Zelf was ik geen kostschoolleerlinge. Mijn vader was een Geëerd Artiëst van de Keizerlijke Theaters, naar Sint-Petersburg gehaald door Nicolaas I, die haast evenzeer in vervoering kon raken van een massa dansers op een podium als van een massa bajonetten op het paraderterrein. En mijn vader gebruikte zijn invloed om mij dat Spartaanse schoolleven te besparen, dat zo in tegenspraak stond met de uitgelatenheid van het eigenlijke theater dat we binnenkort zouden dienen. Hij wilde niet dat mijn geest gebroken zou worden. En misschien was dat een vergissing.

Maar of we nu thuis woonden of op school, onze maagdelijkheid werd zorgvuldig bewaakt tot onze eindexamendag en dan juist aangeboden. Ingeregen in kostuums die onze hals en armen, ons décolleté en onze benen vrijlieten sierden we het podium voor het genoegen van het hof, voor al die aristocratische balletgekken die hun abonnementen tegelijk met hun titel nalieten aan hun zonen, die in de loges en op de eerste rijen van de keizerlijke theaters zaten voor het beste zicht en die ons bekeken door hun lorgnetten of theaterkijkers. In de rooksalons bespraken ze tijdens de pauze onze verdiensten. De aantrekkingskracht was wederzijds. Wij hadden beschermheren nodig om onze carrières vooruit te helpen en ons armzalige salaris aan te vullen met diners, cadeaus, kransen en bloemen. En terwijl onze kostuums de jurken en juwelen van het hof imiteerden, ontwikkelden wij een verlangen naar het zijde en fluweel dat we elke dag een paar uur droegen, het gouddraad waarmee die stoffen geborduurd waren, de edelstenen die onze stukjes gekleurd glas in herinnering riepen. Er waren op school veel meisjes zonder noemenswaardige achtergrond – ja, Anna Pavlova was de doch-

ter van een wasvrouw – en met hun connecties konden zij hun families een beter lot geven. Het was een oude traditie. Graaf Nikolaj Petrovitsj Sjeremetev, die leefde in de achttiende eeuw – toen elke edelman in zijn landhuis een eigen theater met een eigen operagezelschap, balletgezelschap en orkest van lijfeigenen had – nam een van zijn operazangeressen tot minnares en trouwde daarna in het geheim met haar. In mijn tijd hadden de grootvorsten Konstantin Nikolajevitsj en Nikolaj Nikolajevitsj, ooms van tsaar Alexander III, beiden een minnares uit het ballet; en de zoon van de laatste, een van zijn buitenwettige kinderen bij danseres Tsjislova, diende bij de grenadierscavalerie van de Keizerlijke Garde en zijn dochter trouwde met een prins. Soms trouwden deze beschermheren met de meisjes die ze tot minnares hadden genomen en werden die meisjes zelfs stammoeders van een aantal van de belangrijkste aristocratische families in Rusland. Kemmerer, Madaeva, Muravieva, Kantsireva, Prihoenova, Kosjeva, Vasilieva, Verginia, Sokolova zijn allemaal ballerina's uit de jaren rond 1860 of nog eerder die met adellijke mannen trouwden. Dat dit mogelijk was bracht, meer dan eerbied voor de kunst, vele moeders ertoe om een mooi of elegant kind mee te nemen naar een auditie op Theaterstraat. Maar natuurlijk schopten sommigen van ons het nooit verder dan minnares.

De keizerlijke echtgenotes zorgden wel dat wij leden, daar kunt u zeker van zijn, zelfs als de minnares zelf afkomstig was uit de hofkringen, uit een adellijke familie. Geen punt. Toen Niki's grootvader, tsaar Alexander II, werd vermoord, mocht zijn tweede vrouw – lange tijd zijn minnares en dat was geen Romanov-vrouw vergeten – niet aanwezig zijn bij de begrafenis. Helaas stierf hij voor hij haar tot keizerin kon maken en zijn kinderen bij haar kon wettigen. En na zijn plotselinge dood ondernam zijn eerste gezin dus onmiddellijk actie tegen haar. De familie zou haar de titel van prinses hebben ontnomen als dat

had gekund. En in hoeverre was zijzelf eigenlijk schuldig aan wat er gebeurd was? Zij was zeventien en de keizer zevenenveertig toen ze hem ontmoette tijdens een wandeling in de Zomertuin met de vier lange lanen die naar de Neva leidden, de lindebomen en de esdoorns die groene muren vormden waar de natte reuk van dat water doorheen schemerde, de smeedijzeren hekken die het park terecht afschermden van honden, moezieks in hun felgekleurde hemden en hoge laarzen, de werkende klasse en Joden. Wie had de jonge Ekaterina gevraagd op hem te wachten in een besloten kamer op de begane grond van het Winterpaleis? Wie schonk haar haar kinderen? Wie liet haar uiteindelijk in het paleis wonen? Ze was een Dolgoroeki, de dochter van een prins, telg uit een van de oudste bojarenfamilies in Rusland, maar evengoed betitelden de vrouwen aan het hof haar als een intrigante, een echtbreker, een parvenu. U kunt zich indenken wat ze over mij zouden zeggen.

Ze was zeventien, een meisje dat een wandeling maakte in een park bij de Champs de Mars.

En ik was ook zeventien. En die week na mijn afstuderen ging ik ook wandelen, in mijn beste kleren en met mijn haar gekruld volgens de mode van die tijd, niet in de Zomertuin, maar langs Nevski Prospekt, en ik verlangde ernaar om mijn eerste ontmoeting met Niki te laten volgen door een tweede tijdens de grote middagwandeling die elke dag na de lunch begon en voor de schemering eindigde, wanneer de werklieden hun ladders van de ene straat naar de andere sjouwden en met de hand alle gaslampen aanstaken voor de salons, de feesten, de diners en de bals van de avond.

Misschien hier een woordje over Petersburg, dat de gelukkigen die daar woonden kortweg 'Peter' noemden. De stad bestaat uit een handvol eilanden, gescheiden door kanalen en rivieren, het geheel gelegen aan de Finse Golf. Vele bruggen verbinden de losse delen van Peter met elkaar: het Admiraliiteitseiland met zijn paleizen en theaters, het Hazeneiland met de